

Budapesti kaland: Marinetti és a „Csárdáskirálynő”

Ferenczi László emlékének

I. A „budapesti kaland” irodalma Olaszországban a két világháború között

A két világháború között Olaszországban nagy sikere volt a szórakoztató magyar irodalomnak. Bánffy Miklós, Bethlen Margit, Herczeg Ferenc, Földi Mihály, Körmendi Ferenc, Márai Sándor és mellettük még vagy száz korabeli magyar „bestseller” szerző könyvei jelentek meg olasz fordításban (Aszlányi Károlytól báró Orczy Emmuskáig), sokszor több kiadásban is.¹ Hasonlóképp nagy sikerrel játszottak magyar színműveket a két háború között az olasz színpadokon, és nagyon népszerűek voltak az úgynevezett „fehér telefonos” magyar filmek a két világháború közötti Olaszországban. (Erről az érdekes olasz színház- és kultúrtörténeti jelenségről nemrégiben Antonella Ottai, a római egyetem színház-történésze jelentetett meg egy 400 oldalas monográfiát, melynek magyar fordítása minden bizonnyal sikeres könyv lehetne nálunk is.)² A korabeli olasz közönséget mindenekelőtt az vonzotta, hogy az „erkölcsi tisztaságra” erősen vigyázó fasiszta prudéria és cenzúra idején, miközben a modern angol és francia regényeket nem engedték kiadni, addíg az olasz olvasó a magyar regényekben és színművekben erotikus kalandokról, szerelmi csalásokról, házasságtörésekről, vagy uram bocsá’, válásokról lehetett olvasni, mint Márai Sándor híressé vált *Válás Budán* című regényében vagy Molnár Ferenc és Zilahy Lajos színműveiben.

Az olaszországi magyar könyvsikerek közül, Márai művei és a *Pál utcai fűk* mellett, máig az egyik legismertebb és legolvasottabb könyvek közé tartozott Körmendi Ferenc *Budapesti kaland* című regénye, melynek a háború előtt és után is több kiadása volt, a legutolsó pedig 2010-ben jelent meg nagy sikerrel a ne-

SÁRKÖZY PÉTER (1945) irodalomtörténész, a római La Sapienza Tudományegyetem nyugdíjas professzora.

- 1 Sárközy Péter: A magyar irodalom fogadtatása Olaszországban in Uő.: *Itália varázsa*. Nap Kiadó, 2014.
- 2 Antonella Ottai: *Eastern. La commedia ungherese sulle scene italiane fra le due guerre* (Magyar színművek sikere az olasz színpadokon a két világháború között). Roma, 2010, Bulzoni.

ves milánói Bompiani kiadónál Giorgio Pressburger utószavával (*Un'avventura a Budapest*). Minden hirdetésben és recenzióban az szerepelt róla, hogy ez „egy tipikus, a két világháború közötti magyar társadalmat ábrázoló bestseller regény”. Én ennél egy sokkal tipikusabb igaz történetet kívánok most elmesélni, melynek megírására még néhai Ferenczi László barátom biztatott jó pár évvel ezelőtt.

II. A futurizmustól az operettig

Gyárfás Margit *Láthatatlan királyság* című önéletrajzi regényére (Szépirodalmi, 1985) a nyolcvanas években Nemeskürty István tanár úr hívta fel a figyelmemet, hogy nézzem meg, mert van benne egy nagyobb tanulmány az olasz futurizmusról. Valóban az életrajzi regény végén volt egy százoldalas melléklet *Marinetti, avagy a futurizmus tündöklése és bukása* címmel (493–589). A tanulmány nem tűnt különösebben érdekesnek, mert Kis Aladár a korszakra jellemző *Olaszország története* (Akadémiai, 1965) és a Magyarországon a hetvenes években hozzáférhető olasz kritikai irodalom alapján készítette az akkor már meglehetősen idős és irodalomtörténettel addig nem foglalkozó szerzőnő. Ráadásul 1962 óta már Magyarországon is „szabad” volt a futurizmusról beszélni. Nem nagyon, de már szabad volt. A Gondolat Könyvkiadó az „izmusok” sorozatában megjelentetett egy antológiát a futurizmus manifesztumaiból Szabó György bevezető tanulmányával, 1974-ben a Magvetőnél megjelent Kassák Lajos tanulmánykötete is *Az izmusok története* címmel, melyekben sokkal hitelesebb képet kapunk Marinettiről és az olasz futurizmusról, mint ebben a százoldalas függelékben. De Gáspár Margit könyvének érdekessége nem is ez a regényes életrajz végére illesztett tanulmány, hanem az alcíme: *Egy mellékszereplő életrajza, aki a közéletben főszereplő volt*. Ez a szereplő ugyanis Filippo Tommaso Marinetti, a futurizmus megalapítója, ideológusa és egyik legjelentősebb költője, aki nemcsak az olasz közéletben, hanem a szerző, Gáspár Margit életében is főszereplő volt. A könyvben a mellékleten túl ugyanis egy egész fejezet (*A fekete virág*) szól Marinetti és a szerzőnő 1931-ben kezdődött, négy évig tartó kapcsolatáról.³ De még ez sem volna különösebben érdekes, hiszen köztudomású, hogy Marinettinek Európa különböző nagyvárosaiban számos kalandja és szeretője volt (miközben az Olasz Életrajzi Lexikon szerint, haláláig „szép családi életet” élt szeretett feleségével Benedetta Cappa futurista festőnővel és három lányával).⁴ A történet igazi

3 Érdekes módon sem erre a fejezetre, sem a futurizmusról írt tanulmányáról egy szót sem ejtenek az önéletrajzi regény egykori recenziói: Lukácsi András: *Élet és színháza vonzata. Magyar Hírlap*, 1985. augusztus 1.; Berkes Erzsébet: *Szerelmeskönyv háttérrel. Élet és Irodalom*, 1986. január 17.; Földes Anna: *Láthatatlan királyság. Kortárs*, 1986, 2.

4 Az olasz életrajzi lexikon szerint: „Marinetti családi kapcsolatára a legnagyobb figyelmesség és gyöngédség... a felesége és a három lány iránti szeretet volt jellemző.” Vö. L. Paglia: *Marinetti in Dizionario Biografico degli Italiani*, 70. köt., 426.

pikantériáját az adja, hogy a kaland idején 26 éves magyar színműíró hölgy, egy gazdag pesti polgárcsalád elkényeztetett lánya, 1945 után egészen 1956-ig a budapesti „kulturális élet” egyik legnagyobb hatalmú színingazgató potentátja volt az államosított Fővárosi Operettszínház igazgatójaként. Igazi „vörös Csárdáskirálynő” lett a korábban olasz állampolgárságú elvált asszony, az olasz fasiszta párt egykori magyar tagja. (Ez egyébként nem volt egyedüli eset a Magyarországon élő olasz arisztokraták és a fiumei magyarok előéletében sem.⁵)

A fiatalabb korosztály számára talán nem egészen érthető, hogy miként lehetett meghatározó alak az ötvenes években épp az Operettszínház igazgatója. Ennek az a magyarázata, hogy a hatalomra került magyar kommunista párt vezetői nem akarták a korábbi rendszer arisztokrata és polgári politikusaik szokását követni, ezért az Operaház számukra túl hosszú és unalmas Wagner-előadásai helyett, inkább az Operettszínházba jártak, hogy a *Luxemburg gróffjával*, a *Csárdáskirálynővel*, valamint Dunajevszkij és társai „építő jellegű” daljátékaival vidítsák fel magukat a pártszékházban, illetve a Sztálin út 60.-ban töltött „nehéz” (mondhatnánk: kegyetlen) napok végeztével. Nem volt olyan „baráti országból” érkező delegáció, melyet ne vittek volna el az Operettbe, megnézni Honthy Hannát és Németh Marikát, és hogy jókat röhögjenek a két Latabár, Feleki Kamil és Rátonyi Róbert bohóckodásain.

Az operett lett az ötvenes és hatvanas évek „szocialista” színházi (és film-) kultúrájának egyik fő műfaja. A szocialista realizmus idején Békeffy István, Királyhegyi Pál és a másutt írásait nem publikálható írók – köztük Kertész Imre – számára az igazi „mentsvár”, az egyetlen megélhetési lehetőség az operettek, zenés daljátékok és filmszövegeknek írása, átdolgozása volt. Hasonlóképp a háború előtti „polgári darabokat” játszó színészeké is (így Ajtay Andor, Latabár Árpád és Kálmán, Mezey Mária, Sennyei Vera és mások számára), akik miután a háború előtt jóban voltak az akkor még franciás pochade darabokat író igazgatónővel, és emiatt az Operett lett az (egyetlen) színház, melyben a háború után fellépési lehetőséget kaptak. A neves énekesek (Honthy Hanna, Németh Marika, Sárdy János stb.) mellett az itt fellépő kiváló prózai színészeknek is köszönhető, hogy az ötvenes-hatvanas években az ország egyik legnépszerűbb színháza lett az egykori Somossy Orpheum. Az Operettszínház egymás után mutatta be a nagyoperetteket (1949, Johann Strauss: *Bécsi diákok*, Kálmán Imre: *Montmartre ibolya*, Jacques Offenbach: *Gerolsteini nagyhercegnő* (Marton Endre rendezésében); 1952, Offenbach: *Orpheusz*, Lehár Ferenc: *Luxemburg grófja*; 1954, Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő* (Leo Stein és Jenbach Béla szövegkönyvét „szocialista szinpadra” alkalmazta Békeffy István és Kellér Dezső, rendezte Sziinetár Miklós), Huszka Jenő: *Szabadság, szerelem*; 1956, Kemény Egon – Tabi László:

5 Vö. Odescalchi Margit, a „vörös grófnő”, in Odescalchi Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, 1987, Gondolat; Tyekvicska Árpád: *A bíboros és a katona. Mindszent József és Pálkás-Pallavicini Antal a forradalomban*. Budapest, 1994, Századvég; Clemente Manenti: *L'Ungheria 1956. Il cardinale e il suo custode*. Palermo, 2007, Sellerio.

Valahol délen; 1957, Fényes Szabolcs: *Maya*, Offenbach: *Szép Heléna*). Természetesen nem hiányozhattak a repertoárból a szovjet és a szocialista országok „remekművei” dalművei sem (Iszak Dunajevszkij: *Szabad szél*, 1950; Jurij Miljutyin: *Havasi kürt, Masenyka álma*, 1951; Nicolae Kirculescu: *Hegyen vögyön lakodalom*, 1953 stb.).⁶ Nem egyszer április 4-én, a „felszabadulás” tiszteletére az Operettszínház volt az ünnepi énekkari koncertek helyszíne, és a színház nagyszerű vendéjjátékokat tartott a „baráti országokban”.

Mindenezen érdemeiért Gáspár Margit az elsők között kapott Kossuth-díjat 1951-ben, és valószínűleg a másodikat is megkapta volna a színház 1955-ben tett nagyszerű szovjetunióbeli vendéjjáték-sorozata után, de ennek útját állták a következő évben bekövetkezett „sajnálatos események” (ahogy a rendszerváltás előtt az 1956. évi forradalmat keserű iróniával neveztük). 1956. október végén majdnem nagyon rossz vége lett a történetnek, ha az Operettszínházban összehívott munkástanácsi gyűlésen a korábban általa protezsált színészek nem mentették volna meg a leváltott igazgatónőt a legrosszabtól.

Ezt követően Gáspár Margit felhagyott a közéleti szerepléssel, és haláláig csak regényeket (*Harlekin keresztlányja*, *A fekete császár* stb.), színdarabokat (*Új isten Thébában*, *Hamletnek nincs igaza*), hangjátékokat írt és egy nagy tanulmánykötetet jelentetett meg a zenés színház történetéről (*A múzsák neveletlen gyermekei*). Művei sorában az utolsó a halála előtt két évvel kiadott *Láthatatlan királyság. Egy szerelem története* (Szépirodalmi, 1985) című „életrajzi regény” volt.

III. Egy élet története

A könyv elején a szerző az ígéri, hogy művében elhunyt férjének, Szűcs László, a Nemzeti Színház, majd az Operaház neves dramaturgjának életét, valamint negyven évig tartó szerelmük történetét fogja megírni, de igen hamar a történet saját életének elmondásába fordul át. Fejezetek sorában meséli el, milyen volt a gyermekkor, az első elrontott házassága egy olasz ékszerkereskedővel, miként lett belőle népszerű hírlap- és színműíró, olasz, angol, francia és német regények fordítója. A könyv első fele tulajdonképpen egy tipikus, a két világháború közötti magyar társadalom életét ábrázoló bestseller regény, akárcsak Köröndi Ferenc művei. Ennél pontosabb dokumentumot a húszas-harmincas évek polgári magyar társadalmáról csak a Magyar-Olasz banknál vezető tisztviselőként dolgozó Passuth László önéletrajzi trilógiájának első két kötetében (*Kutatóárok*, 1966; *Rézkor*, 1969) olvashatunk. A háborús évek és a „felszabadulás” utáni időszak, valamint a Szűcs Lászlóval való együtt élésük, majd házasságuk története a hatszáz oldalas könyvnek mindössze csak egy ötödét

6 Alpári Ágnes: A magyar színházak másora, 1945–1969, in *Színháztörténeti füzetek*, 52–59, Budapest, 1970; Székely György: *Magyar színművészet, 1949–1959*. Budapest, 1960, Színházstudományi Intézet. Vö. Aczél Endre: *Acélsodrony, Ötvenes évek*. Budapest, 2014, Park.

teszi ki, a könyvbe beillesztett, az életrajzhoz semmiképp sem kapcsolódó, mintegy száz oldalt kitevő Szűcs László írásokat nem számítva.⁷

Gáspár Margit 1905. augusztus 1-jén született. Apja Gáspár Artúr belügyminisztériumi tanácsos, majd 1918-ban külügyi államtitkár volt, akit az őszirózsás forradalom alatti szerepléséért 1920-ban kényszernyugdíjaztak, ezt követően haláláig az Angol-magyar bank egyik aligazgatójaként dolgozott. Édesanyja Márkus Emiliának, a híres színésznőnek volt az unokahúga és Márkus Miksa, a századforduló neves újságírójának és udvarosi tanácsosi címmel kitüntetett politikusának volt a testvére, aki előbb a *Magyar Hírlap*, majd a második világháború kitöréséig a *Pesti Hírlap* főszerkesztője volt. Gáspár Margit két nagybátyja közül Márkus Géza építette fel a mai Erkel, az akkori Népszínházat, melynek első igazgatója Márkus Dezső karmester, a Wagner-operák magyarországi meghonosítója (az egyik utolsó igazgatója pedig, az Erkel és az Operaház összevonása előtt unokahúguk volt).

Szüleivel együtt nagybátyja, a neves politikus újságíró-fejedelem zugligeti, nagy és elegáns villájában éltek, ahol a korabeli magyar társadalom minden liberális politikusa megfordult Andrassy Gyulától Bethlen Istvánig. Ahogy írja könyvében „egyke leányként üvegházban nevelkedett”. Magántanulóként házi nevelőkkel végezte el iskoláit, megtanult négy nyelven. Zongoraművésznek készült, de hamar felhagyott ezzel, és inkább az írói pályát választja. Gáspár Miklós férfinéven közli újságcikkeit, novelláit és színműveit, és a *Pesti Hírlap* munkatársa lesz. 1926-ban hozzámegy Mario Boni velencei ékszerész kereskedőhöz⁸ (házassági tanúi Rákosi Jenő, a főrendiház tagja, a magyar akadémizmus vezéralakja, Ady Endre gyűlölt ellenfele és Bárczy István Budapest egykori polgármestere, igazságügyminiszter voltak). Két évi sikertelen házasság után visszatér Magyarországra, de az olasz fasiszta törvények nem engedik meg, hogy elválhasson külön élő férjétől. Első színművét, a *Rendkívüli kiadást* nagy sikerrel mutatták be 1933-ban a Belvárosi Színházban, ezt újabb darabok követték (*Mindennek ára van*, *Tűzvárás*), melyeket olasz színpadokon is bemutattak.⁹ Legnagyobb színházi sikerét 1946–47-ben érte el, amikor az *Új isten Thébában* című darabját több mint kétszázszor adták elő.

A 30-as években elsősorban műfordítással foglalkozott, a korban népszerű angol, francia, német és olasz regényeket fordított magyarra (Courths-Mahler műveit és az olasz Pittigrilli detektívregényeit), de lefordította Hans Fallada,

7 Szűcs László: Első találkozásom Szép Ernővel, József Attila Bécsben stb. in Gáspár M.: *Láthatatlan királyság*, i. m. 147–160, 151–158 stb.

8 Nem tudom, hogy Békeffy István és Kellér Dezső nem ezért adták-e tréfából a Bóni gróf nevet a darab szövegének magyar átdolgozásában a Latabár Kálmán, majd Rátonyi Róbert által játszott szereplőnek, mert az igazgatónő első férjét Boninak hívták.

9 Antonella Ottai könyvében Gáspár Margit olaszországi darabjai sikerének (*Incantesimo di fuoco*, Róma, 1934; *Margherita*, Róma, 1935; *Edizione straordinaria*, Milánó, 1935) titkát „a szerelmi háromszögben élő hősnők férfiakat felülmúló (superuomo) erkölcsi erejében” véli megtalálni. Vö.: Antonella Ottai: *Eastern*, i. m. 173–176.

Sommerset Maugham és Francois Mauriac egy-egy regényét is. Az olaszországi kapcsolatainak köszönhetően több mint negyven olasz könyvet fordított magyarra, ezek között nemcsak korabeli bestseller írók és politikusok (mint Italo Balbo) művei szerepelnek, hanem a kor neves szerzőinek művei is, mint De Amicis *A szív* című regénye, Luigi Pirandello és Riccardo Bacchelli novellái, Giovanni Papini *Dante* életrajza (1936), és ő volt Carlo Collodi híres ifjúsági regényének első magyar fordítója is (*Pinocchio*, 1940, 1941, 1942).

A harmincas évek elején, a férjétől való különválása után, az első nagyobb irodalmi sikerei idején meglehetősen szabados módon vett részt a korabeli budapesti nagypolgárság társasági és éjszakai életében. Ennek 1936-ban Szűcs Lászlóval való megismerkedésével, majd az első zsidó törvények érvénybe lépésével vége szakadt. Az addig megbecsült és jómódú Márkus család a negyvenes évek elején kitagadottá, majd üldözötté válik. Gáspár Artúr, amikor úgy érzi, nem tudja megmenteni családját a legrosszabtól, 1943-ban öngyilkos lesz, míg a neves újságíró, Márkus Miksát csak a betegség és a halál menti meg 1944 nyarán, hogy öreg, nyolcvanéves emberként ne hurcolják el sorstársaival együtt. A német megszállást követően az illegális ellenállási mozgalomhoz csatlakozott Szűcs Lászlót követve Gáspár Margit is részt vesz a hamis papírok készítésében, röplapok terjesztésében. 1945-ben Vas Zoltán Moszkvából hazatért kommunista vezető, újjáépítési kormánybiztos sajtótikára lesz, és annak ellenére, hogy korábban az olasz fasiszta párt tagja volt, felveszik a kommunista pártba. 1945-ben előbb az Erkel színház igazgatója lesz, majd 1947-ben az Operett (49-ig Magyar-) színház igazgatójává nevezik ki. 1947-ben összeházasodik Szűcs Lászlóval, a Nemzeti Színház dramaturgjával, akit a Rajk-pert követően a budapesti illegális kommunista mozgalommal való korábbi kapcsolatai miatt eltávolítottak Budapestről, és több évig a Miskolci Nemzeti Színház dramaturgjaként kellett dolgoznia. 1956-os forradalom kitörése és ideiglenes győzelme után, október 30-án Gáspár Margit bejelenti lemondását az Operettszínház „munkástanácsának” közgyűlésén, ahol Honthy Hanna, Latabár Kálmán és társaik mentik meg. 1957 után már csak regény és színdarabírással foglalkozik.

IV. A „fekete virág” Marinetti budapesti kalandja

Ebben az életrajzi regényben – melynek alcíme „egy szerelem története”, két külön fejezet foglalkozik az író nő korábbi két olasz kapcsolatával: az egyik a nem sikerült házasságának története („Smarra”,¹⁰ 124–194), a másik fejezetben pedig hosszasan meséli el meglehetősen viharos kapcsolatát a fasiszta olasz kultúra egyik leghíresebb alakjával, Filippo Tommaso Marinettivel (*A Fekete virág*, 222–296).

10 *Smarra* a rövid kapa neve. A *smarrare* ige a föld teljes kigyomlálását, felszántását jelenti. Innen származik a Velencében használt *smarra* kifejezés, mely a rögeszme, a beteges mánia neve, amikor valaki mindent ki akar tépni a szívéből.

Ez utóbbi történet a könyv legszórakoztatóbb és minden bizonnyal az olasz közönség számára is érdekes része, éppen ezért ebben ezt a fejezetet a magyar könyvek olasz kiadására szakosodott milánói Anfora kiadónál ebben az évben meg fogjuk jelentetni olasz fordításban egy volt római diákkal közösen szerkesztett, a futurizmus magyarországi kisugárzásáról szóló könyvünkben.

A fejezetet egy 1931-ben írt Marinetti poémából vett idézet vezeti be: „Eljött, rám mosolygott, megcsókolt, majd elutazott / és ajkaimon a halál fekete virágát hagyta”¹¹

Először Pesten találkoztak, amikor Filippo Tommaso Marinetti a Magyar Tudományos Akadémián tartott egy performansszal egybekötött előadást a futurizmusról.¹² Ebből az alkalomból *Pesti Hírlap* szerkesztőségétől elküldték a fiatal, olaszul jól beszélő Gáspár Margitot a Dunapalota-Ritz szállóba, hogy készítsen riportot a „világhírű őrülttel”. Az akkor 55 éves olasz költő nagy hatást tett a fiatal, csinos asszonyra: „Tigris vagy párdúc. Sudár növésű, de nem túl magas. Majdnem teljesen kopasz, de szép férfi. Nem bácsikás kopaszság. Lángoló fekete szem. [...] Tökéletes szellemi elegancia, melyben nyoma sem volt a keresettségnek, erőltetett választékosságnak. [...] játékos kedvű nagyvad elszórakozgatott az útjába vetődött riadt kismacskával. [...] Úgy mentem el a Dunapalotából, mint akit alattomos sugárferőzés ért, de a tüneteket még nem észleli... menekültem, mint a szárnyával csapkodó, szédült liba” (223–225).

Legközelebb 1932 tavaszán találkoztak a Budapesten rendezett PEN-kongresszuson, ahol ismét nagy feltűnést keltett felszólalásaival. Erről Kosztolányi Dezső így írt: „Vulkán, tüzijáték, égiháború és gyermektrombita, földrengés és színpadi acéllemezcsergés, szívhang és hasbeszélés, megható emberiség és vássott bohócintor együtt, élően, szét nem bogyozhatóan, a tehetség, a latin vidámság és játékoság fémmjelzésével. [...] Egy ötven felé járó kamasz, aki nyelvet ölt minden tekintélyre, amellet az Olasz Királyi Akadémia tagja és „Eccellenza”¹³ A kongresszuson Marinetti mindenkivel összeveszett (Ernst Tollerrel, Glasworthy-vel, H. G. Wells-szel), de emellet szabadidejét (éjjel-nappal) Gáspár Margittal töltötte, napközben dunai sétahajózással és balatoni kirándulással és esténként a Dunapalota-Ritz szállóban. Búcsúzáskor a költőnél 25 évvel fiatalabb nő így vált el új szerelmétől: „Beleszerettem Magába, [...] bár Sarah Bernard árnyéka egy kicsit nyomaszt” (236).

A budapesti kalandot a Milánóból érkező levelek és könyvek özöne követi. Marinetti 1933-ban ismét eljön Pestre Gáspár Margit első színdarabjának be-

11 F. T. Marinetti: „Venne, sorrise, mi baciò e partì / lasciandomi in dono il fior nero della morte” (*Spagna veloce e toro futurista*, 1931).

12 Dobó Gábor: „A közönség nevet, az elnök komor arccal néz maga elé.” F. T. Marinetti előadása a Magyar Tudományos Akadémián. *Helikon*, 2010, 3, 438–446. Marinettit Kassák denunciacióval vádolta, mert előadásában nyílt színen öt kommunista művésznak nevezte a statáriális eljárást épp akkor bevezető Horthy-rendszer idején. Vö.: Kassák Lajos: Marinetti az Akadémián. *Nyugat*, 1931. július.

13 Kosztolányi D.: *Ércnél maradandóbb*. Budapest, 1975, Szépirodalmi, 448.

mutatójára, majd 1934-ben Dubrovnikban az újabb PEN konferencián is együtt voltak. Nem ugyanabban a szállodában laktak, de Marinetti esténként átjárt a „Passionaria”-ja szobájába: „Megállapodtunk abban, hogy szokás szerint szigorúan titkoljuk kapcsolatunkat. Ez F. T. értelmezése szerint valahogy úgy festett, mintha időnként hason csúszva tette volna meg a két szállodát elválasztó utat, hogy ne keltsen feltűnést. [...] Máskor még az is megesett, hogy valamiféle szeszély vagy a nála oly gyakori féltékenységi roham hatására éjfélután bedörömbölt az ajtómon. Szerencsére nem a magyar, hanem a francia delegáció egyik tagja lakott a szomszéd szobában. Kinézett, és azt mondta: »Pardon, uraim!«” (264).

Ezt követően Bécsben, Rómában és Milánóban rendszeresen találkoztak. Marinetti segítette, hogy a fasiszta cenzúra által erkölcsstelennek ítélt darabjait be lehessen mutatni Olaszországban, és hogy belépjen az olasz fasiszta párt „külföldi” tagjainak tagozatába. (Emiatt pesti barátai, mint Bálint György, a neves baloldali publicista, barátilag „marha kis fasisztának” nevezték.) A kapcsolatuk kezdett egyre örültebbé válni. Marinetti, ahányszor valamelyik európai városban szerepelt, táviratilag oda hívta magához. Ez egy idő után kikezdte a fiatalasszony idegeit. Végül, amikor Marinetti 1935-ben egy bécsi légyottjuk alkalmával bejelenti, hogy most több hónapig nem találkozhatnak, mert elmegy Abessziniába harcolni, akkor a nő nem bírta tovább, és szó nélkül hazaszökött Pestre. A kapcsolatuk summáját így vonja meg: „Az én szememben F. T. személyisége volt a remekmű, nem a költészete, nem a futurizmus... Gyűlöltem, mint egy rossz kurvát, aki perverz praktikákkal hatalmában tartja a szerelmemet” (277).

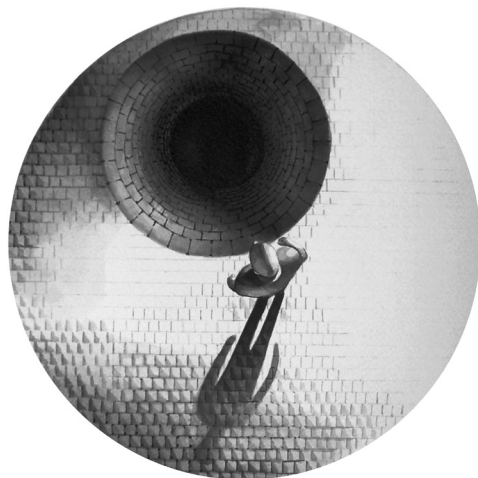
A Marinettivel folytatott több éves kalandot követően a szerző egy nagy ugrással elmeséli, hogy 1945 májusában, a kommunista pártba való felvételekor miként fogadták „elvtársai”, amikor megtudták, hogy az új tagjelölt korábban az olasz fasiszta párt tagja volt (*Lizéna*, 295–298). „Maga meg van örülve. Milyen fasiszta pártnak volt a tagja?”, kérdezték tőle. „Az olasznak”, válaszolta Gáspár Margit. „Ja, az nem számít”, mondták volna neki, és május elsején a híres olasz fasiszta költő szeretője ott masírozott a frissen megválasztott kommunista párttagok sorában, hogy aztán majd egy évtizedig a budapesti kulturális élet egyik potentátja legyen, akitől az függött, hogy a legnagyobb magyar színészek felléphetnek-e, vagy letiltják őket a színpadról mint a német fasiszták által megkínzott és az üldözöttek százait mentő Karády Katalint, miközben Kiss Ferenc börtönben töltött nyolc évet „fasiszta múltja” miatt.¹⁴

A könyv következő, *Megváltás* című fejezetében a paraszt szülőktől származó Szűcs Lászlóval, a Nemzeti Színház nagy műveltségű, baloldali kötődésű dramaturgjával való megismerkedését és szerelmét mondja el, részletesen kitérve a Nemzeti Színház 1936–1944 közötti történetére, melyet későbbi férje akkor írt tanulmányaival színesít (319–378). Ezt ismét a Gáspár-Márkus család története követi (379–491), melyben leírja, hogy miként vált a „tigris években” a megbecsült, az „úri magyar társadalomban” tökéletesen beilleszkedett, asz-

14 Vö. Gáspár M.: *Láthatatlan királyság*, i. m. 467–468.

szimilált család ismét pária a hazájának érzett Magyarországon, miként szorult egyre jobban a hurok az első, 1938-as „kannibál törvénytől” a német megszállást követő deportálásokig és a nyilas terror három szörnyű hónapja alatt. Ez idő alatt vesztette el édesapját, aki öngyilkos lett, és nagybátyját, a magyar újságírók nemzeti szövetségének első, halála előtt sárga csillaggal megbélyegezett elnökét, akinek koporsóját a tisztességes magyar újságírók tiltakozásuk jeléül a híres nemzetiszínű Jókai-lepellel letakarva kísérték utolsó útjára 1944 nyarán. Ezt 1944. október közepétől az édesanyjával együttes bujkálás követte egészen 1945. január 18-áig, amikor megjelent az első szovjet katona a pincében. „Az volt életem legszebb pillanata” (487). És ezzel véget is ér a történet, hiszen a háború utáni 30 esztendőről, igaz, elég röviden, a Marinetti-fejezetet követő *Lizénában* már beszámolt.

De itt csak az önéletírás fejeződik be, mert a könyv végén még egy százoldalas függelék olvasható, melyben Gáspár Margit a könyv „egyik mellékszereplőjének”, Filippo Tommaso Marinettinek életét, munkásságát mutatja be, a futurizmus és az olasz faszizmus „tündöklését és bukását” elemezve és értékelve (493–599). A tanulmány nem eredeti és nem is különösebben érdekes. Érződik az íráson, amint egy idős hölgy 50 év távlatából megpróbálja mentegezni (önmaga számára) élete nagy szenvedélyének tárgyát, a futurista mozgalmat a fasiszta Itália szolgálatába állító olasz szerelmét, aki, akárcsak ő 1945 után, „élete végéig egy monstruózus téveszme megszállottjaként” élt és szeretett. Nem lehet tudni, hogy Marinettire vagy saját magára vonatkoznak-e a könyv utolsó mondatai: „felmerülhet a kérdés: mi értelme volt aprólékos lélekrajtot készíteni olyan valakiről, akinek bűneire nincs mentség [...] de magyarázat talán akad. [...] Az el-fajult szerelem éppolyan következményekkel járhat, mint bármely természetel- lenessé torzult szenvedély.”¹⁵

15 Gáspár M.: *Láthatatlan királyság*, i. m. 599.